

~~193~~
261

AB

==
K
U

198/3
267

Проф. Г. Н. Снэранский

226
1936

АВАЛАН МАМ ПАЛАШ КЭЛЭШ

КЫРЫК МАРЫ ИЗДАТЬЭЛЬСТВЫ
ЦИКАЛА ..... 1932г.

~~11/20/30~~
261

Проф. Г. Н. Спэранский

Мар. Г.
H 2-272

АВАЛАН МАМ ПАЛАШ КЭЛЭШ

(Рушла гыц Кырык Мары йыл-
мышкы В. ШОРИН сэрэн).

Ииб. №: 975

Г.П.Б. в Днгр
С.З. 1932 г.
Лит. № 205

КЫРЫК МАРЫ ИЗДАТЕЛЬСТВЫ
ЦИК АЛА ::::: 1932

К
Ы М
Р А
Ы Р
К Ы
ИЗДАТЕЛЬСТВО
(Центр влад. литературы)
1932

Проф.
Г. Н. Сперанский

АЗБУКА МАТЕРИ

На Горно-Марийском языке.

Цаткыды, шулыкан азам кушташ манын, тидым мыштэн йажон анжэн шалгымыла. Анжэн мыштыдымашдон шукы изи брвэзбвлэ цэрланат, колат.

Пэрви, кугижэ годым солашты брвэзбвлэ пиш когон колэныт. Улы-укэ шачшыжы гыц кым пайышты ик пайжы год йактэок колэн миэныт. Ма тишты йарыде, малын колэныт? Нэзэр, нужда да пыцкэмыш блымаш гишэн тиды лиалтэш. Нужда халыклан тымэньаш ирык укэылын, вуй лулталтэок пашашты кырэдалынат, пыцкэмышэш тиды кодын миэн. Тымэньдымы, блымаш палдымы бдырамашын икшывым анжэн куштымашыжымат палымашыжы чыды.

Аважы ныр пашашкы лэктын кээат, кэчы мычки каштэш. Изи азамок папалан, аль изи брвэзбвлэлан биньанэн кодат блын. Цызы качшыланок пырмы нунжыкын пукшэныт, кутымы, шапышы шышэрым йуктэныт, ородыш кэмэшкы шипкээш брзэныт. Тиды ситыдымашэш аважы бшкэжат изи азам кыцэ пукшаш,

йукташ, цывилташ, пырдаш кэлэш—
палыдэ.

Кызыт бирвэзы анжэн куштымашым
совет власть кого пашаэш шотла. Бир-
вэзыжыным вэлэ агыл, аважынымат
шулыкшым пэрэгэн шалга. Рэвольуцы
эртимыкы, бирвэзывлалан шукы йаслы-
влам пачмы. Тыжэц пасна, дэтски кон-
сультаци манмы вэрвлэ шукы улы.
Тишты азан шулыкшым, кушмыжым
доктырвлэ анжэн шалгат, аважымат
тымдат.

Рэвольуцы эртым годшэн нэзэр ха-
лыкын хозайстважым пула цаткыдэмын,
айыртэмынжок колхозыш пырышывлэ
лошты тиды палдырна. Аза колымаш пер-
виш дорц кок пай котыргэн. Тынэ гыньат
мол жэпын колымашым тангаштарым
шотдон гынь, изиньэк колымашок ан-
зылтэн шалгат. Тидым котырташ манын,
аза анжымашым йондараш вэрэштэш.
Изи бирвэзывлаштым врачвлэ анжыктым
сэмынь ававлашты анжышашлык, пук-
шаш йуктышашлык ылыт.

Кырма паша гонымжы азам кыжак
кодымла вара?

Пашаш кэмы гоным бирвэзым йаслыыш
нанэн кодымыла. Тыштакэн бирвэзы-

вләм ти пашәэш йори тымәншбї эдәм-вләм анжат. Тижәц пасна, йәслыштыш ырвэзбвлән шулыкыштым доктыр анжа лицыла. Йәслыштыш ырвэзбвлә икараш литат, кыргышталыт, мадыт—вэрэмәм сусун эртәрәт. Мадашыжат йажо мадыш-вләм тымдат. Ырвэзбым тышакән кодән аважбләнәт шаныкалаш ладна лиэш.

Колхозвлә кушкын, шәрлән мимы сэмбынь, дьэтыәслыбвләәт солашты и гыц ишкыш шукэмок миат. „Ышкэ турэш-ын ылымән тыгыды хозайствадон нуж-дам сынған шокташ ак ли“ манын Лъэнын попән. Тиды лачок ылэш. Бэднәк, срднәк хрсәнвлә тидым ынгылән шоньтат, кызыт колхозыш нини пырат, икараш ушнән кого, хозайствам ыштат.

У ылымашым ыштымашты, колхозышты, ыдырамаш пүэргы дон ик тьорышток шалгат. Тижәц пасна халык ло пашаштат тиды пашам пыт ыштат. Сэдындонок колхозышты йәслышым айыртэмынок кэрәл ылэш да ышташыжат тишты йөнән. Колхоз кушкын, шәрлән мимы сэмбынь, тидын силажат цаткыдэм мия, ырвэзбвләжым здорован куштышашлык дьэтыәслыжымат тынам йажом ыштән кәрдэш.

Дьэтиаслбштыш бйрвэзбвләм йажон анжат гбньат, авалән бшләнжәт бйрвэзб куштымаш пашәм тымәнъ, палән шокташ кэләш. анжән мыштбмбдон вэлә бйрвэзб сусун, цаткбды шулбкдон кушкәш дә варажат тидб кольәктивблән йажо ровотнбк лиәш.

Цаткыдб шулыканжбм кбцә бштбмблә? Мам паләш кэләш?

Мам дә кбцә пукшаш кэләш, тбдбм сәк пбтарнок палбмблә. Вара—анжән мбшташ, тижәц пасна—азә йасы лин колта гбнь, кужыш колтбдәок доктыр докб нәнәмблә; шонгы папавлән дә пашкудб ватбвлән шайам колышташ ак кәл.

Палбдбмбдон нбмамат бштән мышташ ак ли. Эдәмбм аншән куштбмаштбжы гбнь палбмаш пишок кәрәл бләш—тидбм мондаш ак кәл.

Сакой пашаләнок тбмәнъмблә. Азә анжбмашат тымәнъмашбм тәргә. Тымәнъмашбжб вэлә шонб папавләгбц агыл, тымәнъмбвләгбц, курымжы ти пашаштб шалгбшбвлә гбц кэләш.

Авам тбмдымаш вирдон изи кнбгәм сирбмб. „Изи азәм анжән кушташ—цәрә пистб мбч кбрмаш“—манмб шайа

улы. Тидѣ лачок. Изивлӓ шѣрэн цэр-
лӓнӓт, Ёрвэзѣ цэржӓт шукѣ улы. Анжэн
мѣштѣдѣмѣдон, шукѣжѣ вара Ёлѣш-
ӓшлѣквлӓок колат. Ӓвӓжѣ вара, Ёшкӓ
вуйнаматшым ужѣн ак мѣштѣ дӓ: пу-
йѣрэн, кӓчѣжѣ тинӓрѣ вӓлӓ Ёлѣн“ –
манӓш.

Ёрвэзѣвлӓн колымашѣм анжэн тѣш-
лэн мимѣкѣ тӓвӓ ма кайӓш: кѣдыжѣ,
ӓзӓштѣ шачмы сӓмѣнѣок, цѣзѣм кодат
ӓль изилӓнок цѣзѣ пукшѣмѣ лоштѣ шѣ-
рӓшѣм пѣрмым молѣ пукшаш тѣнӓлѣт
Тӓнӓ пукшӓн, ӓзӓ укшѣнзаш, пышкӓдӓш
тѣнӓлӓш, вара цэрлӓнӓн-цэрлӓнӓн, шу-
кѣжок колат. Тѣ тѣтѣвлӓмок пӓл и
йактӓ цѣзѣ шѣшӓрдон вӓлӓ урдӓт гѣнѣ,
дӓ пакылажы лӓӓш-лӓӓш мол качкѣшѣм
мѣштӓн пуӓн миӓт гѣнѣ, Ёлӓн лӓктӓш.
Пѣшкӓдѣш молы лилдӓлӓш гѣнѣӓт,
ӓртӓ.

Кыцӓ пукшѣмѣла?

Кут тѣлзѣ йактӓ, цѣзѣ шѣшӓр гѣц
пасна, ӓзӓлӓн молым нѣмат пукшаш ак
йарѣ. Утѣ-ситѣ пукшымѣдон ӓзӓм лок-
тылаш лиӓш. Ти жӓпѣн ёрвэзѣлӓн си-
лам шѣндӓш, кушкӓшѣжы ӓвӓ шѣшӓрок
ситӓ. Кут тѣлзѣ гѣц пакыла лӓӓш-лӓӓш
вӓс качкѣшѣмат изин-изин пуӓш лиӓш.

Цѣзѣмѣт сѣрнѣл мѣмѣ йѣдѣ, ѣль мѣгѣрѣмѣштѣ йѣдѣ пукшаш ак кѣл. Сотѣ кѣчѣн кѣм цѣш вуй гѣц пукшѣнок сѣтѣ. Йѣдѣмжѣ воксѣок пукшѣмла агѣл. Тѣнгѣ тѣмдѣн 6-8 цѣш шѣжтѣок ѣзѣ йѣдым амала, ѣвѣжѣлѣнѣт кѣнѣш ирѣкѣм пуа.

Кушмѣжѣ сѣмѣнь ѣзѣ утларак дѣ утларак качкаш тѣнгѣлѣш. Сѣдѣндѣн пукшѣм шотѣмат кушмѣ вѣкѣлѣжѣ кѣтѣртѣн мѣмѣлѣ. Пѣтѣриш кѣм тѣлзѣмѣчкѣ кѣм цѣш вуй гѣц—суткаштѣ кут гѣнѣк пукшѣнѣт гѣнь, кѣм тѣлзѣмѣтѣмѣкѣжѣ $3\frac{1}{2}$ ѣль 4 цѣш вуй гѣц пукшѣмыла—суткашты вѣц гѣнѣк пукшѣмаш йѣктѣ чѣдѣмдѣмѣлѣ.

Амалаш мастар, ладна ѣзѣжѣ, йѣжнѣм сотѣ кѣчѣнѣт кѣм цѣш утла—4 цѣп молѣ амала. Икѣрѣдѣ шѣндѣм порѣдѣкдѣм мондаш, пѣдѣрташ ак кѣл. Кѣм цѣш шомѣкѣ, амала гѣньѣт, ѣзѣм пукшаш кѣньѣлтѣмѣлѣ.

„Пукшѣдѣжѣ акли, мѣгѣрѣ“—манѣт.

ѣзѣ шѣжѣн вѣлѣ мѣгѣрѣ ма?

Кѣлоп пырѣлѣшѣт мѣгѣрѣ, вѣржѣ пѣнгѣдѣт мѣгѣрѣ, ѣль нѣмѣлѣнжѣ нѣртѣн лѣвѣртѣн шѣндѣнѣт, мѣгѣрѣ. Ма-

гѳрѳм йѳдѳок пукшѳн миѳт гѳнѳ, ѳзѳм локтыл кѳрдѳт. Мѳшкѳржѳ кушкын шѳнзѳш, пучыгѳ шуаш тѳнгѳлѳш. Тѳнгѳ шумѳжѳ пыдыранаат, ѳзѳ вара пѳшкѳдѳш тѳнгѳлѳш.

Пѳтѳрлиш кым тѳлзѳи мычкы ѳзѳлѳн пукшѳм йѳдѳ, цѳзѳи гѳц вѳлѳ пукшымѳла Пѳтѳрли вургымла цѳзѳм пукшѳнѳт гѳнѳ, вѳс рѳдѳжѳ шалахайѳм пукшѳмѳла. Кым тѳлзѳи эрѳымѳкѳи, ѳвѳ жѳн шѳшѳржѳ кѳтѳргѳмѳи вѳкѳи ижѳи, кок цѳзѳигѳ ик гѳнѳштѳи пукшаш лиѳш.

ѳзѳм, качкын тѳмѳшкѳжѳи, шѳпшашѳжѳи идѳ цѳрѳи. Тѳмѳшѳт, тидѳи бѳшкѳок цѳрнѳ дѳ вара амалѳн кѳѳ. Амалыш ѳзѳлѳн пукшаш ак кѳл, цѳзѳи гѳц ольѳн кѳдѳрѳн, амалаш пиштѳмѳлѳ. Шу ѳзѳ 10-15 минутышты шѳпшѳн тѳмѳш, кынамжѳи тѳнѳр жѳп шывшмашѳшок пѳгѳрѳштѳш тѳнгѳлѳш вѳк. Пѳгѳрѳштѳмѳшкѳжѳок пукшаш ак кѳл. Ирѳрѳк амалѳн кѳнѳѳлѳш гѳнѳѳт, пукшым гѳц пукшымѳш 3 цѳш шотѳ пукшаш тырхалмыла.

Пукшым анцыц, цѳзѳи шѳшѳрѳм, ѳрдѳшкѳи шыпшѳл, нѳгынамат ит кѳтѳрѳтѳи. Тидѳи ѳзѳлѳн йѳжѳ агыл.

ѳзѳм ѳрзѳш, рѳпшѳш ак кѳл, ыш

гѣц колтымыла. Пукшым паштэкшѣ
гѣнь ыргѣмашеш пѣгѣрештѣш, уксын-
цаш тѣнгѣлеш. Изи азѣм мадон шон ал-
талылаш мадыкташ ит цацы, ышкѣ ду-
рѣшѣжѣ тырын киѣш ыргѣкѣм пу.

Иал вѣлнѣ шалгымашты, ѣль каш-
машты, ѣль пѣшѣ лошты азѣм ит пук-
шы. Азѣ пукшымашым когѣеш шотлы-
мыла, цилѣ пѣшѣм ти жѣпеш шумыла.

Азѣм пукшымда анцыц, кидтѣм мыш-
та. Кыды ыргѣрѣмашѣжѣ тидѣм эчѣ кѣ-
рѣлеш ак шотлѣп, привитнѣнжѣт шотѣ-
лѣт. Вара цѣзѣ мычашдам кѣшѣ, лип
вѣтдон шѣѣлтѣдѣ, Пукшымда годым,
тырын шѣцтѣѣт, анжалда: азѣ нѣрѣм
цѣзѣдон мѣдѣн идѣ шѣндѣ, когѣ пар-
нѣа дон цѣзѣм пѣзѣрѣлѣн шѣлѣшѣжѣ,
ионым кодыда. Азѣ качкын цѣрнѣмѣкѣ,
эчѣѣт цѣзѣм лип вѣддон шѣѣлтѣдѣ.

Цѣзѣм ырен, мышкын ат урды гѣнь,
цѣзѣ вуйѣт каштыргѣн шѣлѣшт шѣнзѣн
кѣрдѣш, вара цѣзѣ пуал кѣѣ (воспальѣ-
нѣи лиѣш). Тѣнгѣ цѣрлѣнѣн колтыш цѣ-
зѣм пукшаш ак ли, азѣм кодымыла. Тѣ-
нѣм азѣжѣт цѣзѣ шѣшѣртѣ йасыш шо-
ѣш. Льѣвѣрѣн цѣзѣ гѣц, ѣвѣ вѣлѣ агыл,
ѣзѣѣт йасы лин кѣрдѣш: тидѣн ышма-

эшбѣжбѣ шѣшэр цѣрѣан ош кѣтѣрма нѣ-
лѣйн шѣндѣ. Вара ѣзѣ качкашат пыраха,
шужѣн бѣлѣи тѣнѣлѣш. Тидѣйн паштѣк
пышкѣдѣш молы ли гѣнь, колѣнат кѣр-
дѣш.

Цѣзѣи пукшым анцыц дѣ варажат,
ѣзѣ ышмам ит бѣштѣл, йѣл шѣдѣт гѣ-
нѣѣт, ит колышт. Ирѣ шѣшѣрѣш ѣзѣ ыш-
ма ак локтылалт. Лѣврѣан цѣзѣим, лѣв-
рѣан инзѣкѣим пукшѣт гѣнь, кѣтѣрмѣм,
ышма бѣштѣнат, цѣрѣн ат кѣрдт. ѣзѣ-
ѣдѣйн ышмажы локтылалтын гѣнь, ку-
жыш ит колты, доктыр докы кѣ. Вара
тидѣи мам шѣдѣ—тѣдѣим бѣштѣи.

ѣзѣан бѣдѣрѣмѣшлѣн мам качкаш лиѣш,
мам ак ли.

Качмы, йѣумѣштѣи бѣшкѣимѣм шѣклѣн-
дѣрѣимѣлѣ агыл, мазары кѣрдѣт, тѣнѣрѣи
кач-йѣ. Пѣрви мам качкынат, тѣдѣимок
качкаш лиѣш. Шѣмѣт пыдѣранымашым,
ѣль кѣплѣнѣимѣшѣим вѣлѣ анжал. Шапы
качкышат, санзаланат, ыжаргат йѣра,
луку дон чѣснок гѣц вѣлѣ шѣклѣнѣл.
ѣрѣкѣ дон сыражым гѣнь викок ит кычы.
Сыра шѣшѣрѣим валта манмылан ит
бѣнѣанѣи. Вуйым ородыш кѣлташ вѣлѣ

сыра йара. Сйра шумым күпләндәрә, шүлбшым нәләмдә. Шбшәр валтымашты гбнь, ашыжб тбнарок.

Цаткбды шулыкан әзәм анжән кушташ—тидб кого пашә. Сәдбндон, цбзб пукшбм жәпбн кого нәлб пашә гыц әвәлән бшкбмбм пәрәгәлмблә. Цбзб пукшымашәш әвән силажат кәтбргән миә. Ти жәпәш тидбм мол бдбрәмәшдон кангәштәрәш ак ли. Сәдбндон пашәжбмәт нинб гыц йәл тәрәшок тәрәш ак ли.

Тошты годшы бббмәшбштб тәнгә блән цбтәш йасы ылбн. Тбнәм пайанвлә вәлә бшкбмбштбм пәрәгән кәрдбнбт. Нәзәржб гбнь, әзә пукшым жәпбм анжбдә, пашән нәлбжбм бштән. Кбзбт вәлә бндә колхозбшты, пашәм икараш бштбмәштб, әвәлән ирбкбм пуаш лиәш. Әвәжбнбмәт, әзәжбнбмәт шулбкбштбм пәрәгбшәшләнән, нинб, м куштблгбрак пашәәш шагалташ лиәш. Тишәц пасна әвән шулбкшбм пәрәгбшәш шотдон, әзә бштбмбжб андак колхозыштб тидбм пашә бц викок караңдат.

Әзә донат, бшкәтбнәт цәшәш, коктәш йонгата воздухыш кәчбнбнок ләктбл-

дәл. Тәлбим ләктәок пөртөштөй шынзет гынь, качмы шомашәтәт йамын кәрдәш, вара шбшәржәт көтбргә. М о м о - ц а ш к ы ш ы р ә р ә к ы н каш. Бшкбмәдбм итбран урдымдон, бшкә шулыкәдбм вәлә агыл, әзәнбмәт пәрәгәт.

Әзә пукшбмәт жәпбнок эчәят мбшкбрбм намалат гынь, больньицбш кән тол. Доктыр дон әль акушәркб дон пөпүдә әзәят пукшаш ит пбрахы. Кыдб бдббрәмәшәжблән, вәсбм бштбмәшкок пукша гыньәт, ньимат ак ли. Вәсбжблән гынь кодаш вәрәштәш. Тидбм доктырвлә вәлә пәлән кәрдбт.

Цбзбм кышкәвәк пукшбмыла?

Год йәктә пукшб; прахыктбм жәпәт кәнбжәш толәш гынь, утларакат пукшы. 9 тблзб гыцшб гынь анзыц цбзбм пырахыкташ ак кәл.

6 тблзб гыц пакылажы әзәлән изиш вәс качкбшбмат пуаш лиәш. Пбтәрли андак пукшаш шбрәш куштылгб качкбшәш толәш. Маннбй, рисовый, шблббм дә грәчуханымат пукшаш лиәш.

Әзә шбрәшбм кбцә шолтбмбла?

2 чәй савала шбрәшбм ик стопка вбдәш ик цбвәштбш санцал дон шолтән шбндб. Вара, вбдшбм пәл стопка

йактэ пычын шоктымыкы, стопка-этѣм свэзѣ шѣшэрдон тэмѣт, эчэѣт шолтѣ. Шолтѣмѣт годѣм шѣрѣшѣтшѣм пыдѣратѣнок ми, маклакан бѣнжѣ ли; ик чѣй савала сакыр пѣсоком пиштѣ. Шѣлѣнѣн шомѣшкѣжѣ шѣрѣшѣм тѣнгѣлѣ шолты.

Шѣрѣшѣм кѣчѣш ик рѣдѣ, цѣзѣи пукшѣм шотѣш, саваладон пукшы. Пукшым йѣдѣ ик стопка гѣц качѣ бѣнжѣ ли. Шѣрѣшѣш ѣзѣ тымѣнь шомѣкы шѣрѣшѣдѣм ирсѣ шѣшэрѣшок шолтѣ, сакѣр дон санзѣлжѣм пѣрвишѣлѣок пиштѣ. 6 тѣлзѣи эртѣмѣкы, ѣзѣлѣн шѣрѣш гѣц пасна кѣшѣлѣм пуаш лиѣш. Кѣшѣлжѣм олманѣм ѣль мол мѣрнѣн кѣцкѣнѣм (фруктѣнѣм) бѣштѣмѣлѣ. Тѣнгѣок стопкаѣш ик чѣй савала тури лашаш (крахмал) йарѣн, ирсѣ вѣддон (шѣшэртѣок) шолтѣмыла. Сакѣржѣм ситѣлѣкок пиштѣ дѣ, шапѣ бѣнжѣ ли.

8 тѣлзѣи шошашдон, ѣзѣлѣн кѣшѣл вѣрѣш, ситѣ вашт шѣрѣн лѣкмы шолтым турим изиш свэзѣ у пиштѣн, кѣчѣш ик рѣдѣ пуаш лиѣш. Цѣзѣи шѣшэр вѣлѣн, 3-4 чѣй савала мишнѣопка, мѣр бѣнжѣ ѣль бѣлѣкшѣ морко вѣдѣм пумѣла. Тидѣжѣ, ѣзѣн „тѣгѣ“ кашмашы-

жй пингидѣ годѣм гѣнь пишок йаралэш толэш. Мѳр-кѣцкѣжѣм пѣтарѣ шокшы вѣдэш шѣалтѣн колты, вара ирѣ мѣньѣр вашт пынзал лык, морком кѣзѣдон ныжѣн шѣндѣн тѣнѣок савыц вашт пѣнзал лыкмыла.

8 тѣлзѣ кытлаш ѣзѣм ирѣкдон пукшѣн мимѣштѣжѣ гѣнь, тѣгѣнь шот лѣктѣш:

Ирок 6-7цѣшѣн—цѣзѣ шѣшѣр.

—,,—10¹/₂ ц.—ош сухари дон 1 стопка мѳр кѣцкѣ кѣшѣл ѣль ѣ дон шѣрѣн лыкмы тури.

Кѣчѣвѣл ѣртѣмѣк 2 цѣшѣн—цѣзѣ шѣшѣр дѣ 3-4 савала мѳр-кѣцкѣ ѣль морко вѣд.

Вадэш 5¹/₂цѣшѣн—1 стопка свѣзѣ шѣшѣр дон шолтым шѣрѣш.

—,,—9-10 цѣшѣн—цѣзѣ шѣшѣр (ик цѣзѣм, ак ситѣ гѣнь, когыньѣк)

Пукшым гѣц пукшым цѣрот ѣзктѣ уты-ситѣм ѣымат ит пукшы, ѣиртѣмѣнок кѣльѣндѣрѣм ѣль кукшы сыкырѣм: шѣм кѳргѣжѣм локтѣлат, пышкѣдѣш ѣль укшынзаш тѣнгѣлэш лиэш.

Охыр инзѣкѣм ит шыпшты ѣнжѣ мѣгѣрѣ манын, ит рѣпшѣ. Малам мѣ

гьіра тьідьім пьітари пьльі дь кь-
нььсьіржьім тьрлэн пу. Ышмаш шьш-
кьін, аль ьірзэн ородьш колтэн, мьгьр-
ьімьшьім ак цьрэп. Охьр инзьік шьпшмь-
шэш азь худаш кьэ дь тьжэц пасна,
инзьікшьт льявьіран гьнь, ьшмам вэлэ
йахтара.

Мадон ьіньэ алталымыла, мьгьрьімьш
гьіц цьрьімьлэ?

Ньимат ак кэл.

Мьшкьіржьі тэмьін гьнь, йасат агьл
гьнь, ьшкэ турэшьіжок кьжьі, мьгьрэ
гьнььт, цьрнэ.

Мол ситьідьімьшэш, мьгьрьш азьлэн
шьірэшьім, пырмы нунжьікьім савьц ин-
зьік вьшт шьпштат — тьдьіжьі гьнь ньи-
маланат ак йарь. Сэдьіндонок шуку
азьжьі колат.

Ньигьнамаат тэгень инзьіквлэм ит
пукшы. Пашкуды вьтє шудьімьім ит кол-
ьш, тьдє ьшкэжьт ак пьлє, самьнь
тымда.

Цьзє ьпукшым жепьін, азьм анжнэ
мимьі гьшан мьтыкракьинжьі тэнгээл
кэлэсэн пуаш вьрэштэш: 6 тьлзє ьактэ
азьм цьзє шьшэрдонок вэлэ пукшы,
тьжэц вара, ик-кок цьзєйдон пукшымаш
цэротшым вэс качкьшдон (кұшнє кэлсьі-

мѣнѣ сѣмѣнь) вашталты. Год шомашэш-
ѣжѣ цѣзѣ пукшым котшы 3 цѣротшѣмат
ышкал шѣшѣрдон вашталтѣн шокты.
Ышкал шѣшѣржѣ ик гѣнѣэш ик стопка
ситѣ, шолтымы лижѣ. Тѣнѣ бѣштѣн миѣн,
ѣзѣ изинольѣнок цѣзѣ гѣц кодалтѣш.

**Кѣнѣжѣм, шокшы годым ѣзѣм цѣзѣ-
гѣц ит коды. Йасы лимѣ туранат кодаш
ак кѣл. Тѣрлѣнѣмѣшкѣжѣ пукшы.**

Ти шѣдѣмѣ статьян пукшѣн миѣт
гѣнь, дѣ тижѣц пасна, бѣшкѣмжѣмѣт
тѣвѣлѣн анжѣн миѣт гѣнь, ѣзѣѣдѣм
цаткыды шулыканым куштѣт.

Ышкал шѣшѣрдон пукшымаш.

Бѣлѣмѣштѣ ма ак лиѣлт. Цѣзѣ пук-
шым жѣпѣн ѣвѣжѣ цѣрлѣнѣн колта —цѣ-
зѣ шѣшѣржѣ кошкѣн, кѣтѣргѣн пѣтѣ;
ѣль ѣзѣ бѣштѣм паштѣк ѣвѣжѣ йасѣлан-
ѣн кола —ѣчѣѣт ѣзѣ ѣвѣ шѣшѣртѣ кодѣш;
кыды ѣвѣжѣ гѣнь шѣшѣржок чѣдѣ,
пукшаш ситѣрѣн ак кѣрдт.

Тѣнѣ лиѣлтмѣштѣ изи ѣзѣм анжѣн
кушташ кѣнѣѣлок агыл. Пѣтѣри андакѣш
тиштѣкѣн шѣшѣрѣн бѣдѣрѣмѣшым кѣчѣл-
мѣлѣ, шѣшѣржѣм шѣпшыл йѣктѣмѣлѣ.
Тидѣм моаш ак ли гѣнь, ышкал шѣ-
шѣрѣм пукшаш вѣрѣштѣш.

Азәәтлән әдәм цбзбм ит пукшы, бшкә цбзәтбмәт вәс азәлән ит пу. Бдбир-әмәшбжб йасы гбнь, тидбжбм пәләш ак ли, цәржб азәәтлән вәштәлт кәрдәш, вара азәәт гбц цәр бшкә вбкәтәт ванжа.

Бшкәл шбшәрбм әль кәсбнбм әдәмбндон тәнгәштәрәш ак ли. Нинб азәлән нәлбрәкәш толыт. Азә ләзбрән кушкәш, плот йасылана дә колышыжат, цбзб качшывлә дорц гбнь, утларак лиәлтәш. Бшкә цбзәт гбц азә шбшәрбм төрөк ышмашкыжы шыпшәш вәт. Шбшәржб шокшы, ирә дә тиштб азә кәп-кблән кәрәлжб циләок улы. Бшкәл шбшәрбм ләнбшбшкб шыпшылыт. Ләнбшәш шбшәр үкшә. Вадар гбцәт, ләнбш гбцәт, кидәт гбцәт шбшәржб ләвбргә. Циләнок ужында вәт: ситә вәшт шбрбмбдә годем ситәән ләнбш пындашәштә мазар кәса шбнзән кодәш. Сәдбндон ти шбшәрбм шолтыдә йуктәшбжәт ак йары. Шолтымашкы изиш вбдбм йарымыла дә сакырым пиштбмблә, ышкәл шбшәрбштб, әдәмбнбштбш гань агыл, сакбр чбдб. Шолтымәшәш тәвә шбшәрбн вижб (силажы) көтбргә.

Шуку вэцбнжок тэнгэ пукшымаш авă шбшэрбм ак шо. Сэдбндонок, авă шбшэртбм азă мэрцбк ылэш.

Азам шачмыжы паштэкок ышкал шбшэрдон пукшаш попаза гбнь, тэвэ тэнгэ пукшэн мимблă: пбтърлиш 2 арнбанжб шбшэрдон вбдбм ик стопкаэш пэлă-пэлă бштбмблă, тиштб 1 чай савала сакыр пэсокум колтымыла. Вара тидбм кострульэш кок рэдб шонгэшт кузымэш шолтымблă. Шолтым шбшэржбм нбгышкат ит опышт, йажон лэвэдбн йонгата вэрэш шбндб. Пбрэйбктбм шбшэрбм пукшымыла агыл.

Пукшымэт годым, йолт ирэн мышмы изи йамдарыш оптат, инзбкбм чиктэн шбндб. Вара йамдаржым шокшы вбдбш хбрэш шбндб, азалан вадарыштыш гань лип шбшэрбм йуктбмблă.

Инзбкбм нбгынамаат бшмацкэт цикал шбвбльтэн ит пу, йаланат тэнгэ бштэш ит шудб. Тидбн гач азалан бшкэ цэрэдбм ваштэн пуэт.

Шбшэрбм пукшаш шагалмэшкэт, йамдарым, инзбкбм кычымэшкэт, бшкэ кидэдбм ирэн мыш.

Тэнгэ йамдблэн шоктбм шбшэржбм мазарак пумыла?

Шачмы кэчынжы 1 савала күшбй вбд гбц кач нымат пуаш ак кэл. Вэс кэчэ-шбжб, шолтбм шбшэрдам йамдар гбц инзбк вашт 1-2 качмы савала рэдб 3-5 канә пумыла. Кымшынэшбжб ирок гбц ирок йактә 2 савала рэдб 6 канәк пуаш лиэш, 4-7шб кэчбвлән 3 савала рэдб 3 цаш вуй гбц пуэн мимблә, йыдымжы 8-6 цаш пукшбдэок амалтымыла.

Вэс әрнәнжб вашток 4-5 савала рэдб, суткаш 6 канәк пуэн мимблә.

Тижәц пакуылажы, качкбштам изиш вэлә вашталтымыла. Кострульәш 2 стопка вбтдон 1 чай савала шбльб, шож аль рис шбрәш пиштән, пәлә пбчмәшкб шолты. Вара кодшбжбм ситә вашт шбрән лык. Ти шбрәш шолтым вбдәдбм свэзә шбшәр дон пәлә-пәлә бштән, эчәят, пәрви кәләсбмб сәмбнбок, шолтән нәл. Шолтбмашкәт, 1 чай савала сакбрым пиштәш ит монды. Кострульәтшбм ләвәтәт, укшбктәш тугб лык.

2 тблзбшкб ванжбмбкб, ирок гбц ирокышкы 6 канәк 6-8 савала рэдб пуэн мимблә.

3-4 шб тблзбн шбрәш шолтбм вбдшбм кәтбртәлбт, шбшәржбм утларак пиштбмблә. Вбдшб кәтбртбм шокшым

нбгбдырак шбйрбшбм бштымблб. Тидбм бндб шбдбнбб аль шбблбб лбшбшдон шолташ лиэш. Ик стопка уштбб вбдбш 1 чбй савала лбшбш колтэн, 15 минут нбрбк шолтымыла. Вара ситб вбшт шбйрэн лыкмблб. Лбшбш вбрбш шбйрбшбмбт шолташ лиэш, шолын эртбмбкббжбб вэлб шббндбмблб, вара ижбб ситб вбшт колтбмблб. Тэгэнб ныгбдбб шолтбм киндбб вбдбм 1 стопкам 2 стопка шббшэрбш пиштэн вэс пачаш пэрвишбблбок шолтбмблб. Ти тблзббвлбштбб тэгэнб шббшэрбм 1 стопка нбрбм ик кбнббштбб пукшбш лиэш, пукшымбш шотшым котбйртбш кэлэш: кэчэш 5 кбнбк 4 цбш гач пумблб.

5-6 шы тблзббвлбштбб ирсб шббшэрббмок изиш выр-выр шолталтэн йуктбш лиэш. 1 стопка шббшэрбш 1 чбй савала сакбйрым пиштбмблб. Кэчэш 5 кбнб 1 стопка рбдбб йуктбмблб.

Бзбэтлбн 6 тблзбб эртбмбкбб, шбйрбшбм пукшбш тбнбблмблб. Варажбб—кббшбблбм дб кавштбвбчбб кушкббшым. Анзылны кэлэсбмбб сэмбнб код йактб, тэнблбн пукшэн миэт.

Мбр-кббцкбб вбдбм, аль мбр-коным 4 шбб тблзбб гбцок пуэн мибш лиэш.

Айыртэмбнжок пингыдын „түгү“ кашмы-
жы годым, азалан тиды керал блэш.
Ышкал шышэрым пукшымашты гынь,
шумэш тькылалтмаш (запор) шырен
лиэш. Тынам мөр вьдэтым аль мөр
коным кэчэш 1-3 чай савала рьры 2 ка-
на пу.

**10 тылзаш азалан цызы шышэртэ
пукшымаш шот.**

Ирок (7 цаш)—ик чай савала сакыр
пиштыман, 1 стопка лип шышэр, паштэк-
шы—2-3 чай савала мөр вьд.

Ирок (10¹/₂ цаш)—ош кинды аль су-
хари йарышан 1 стопка сакыран шы-
шэр.

Кэчывалын (2 цаш)—сухари йарышан
олма аль мөр-кыцкы кышял.

Вадэш (5¹/₂ цаш)—сакыр пиштэн 1
стопка шышэрэш шолтым шыраш, па-
штэкшы 2-3 чай савала мөр-кыцкы вьд.

Вадэш (9 цаш)—1 стопка сакыран
шышэр.

Кэчывалын, кышял вэрэш, кутым ум
изиш пишталын, йажон шырен шындым
турим, морком, аль рэвым пуаш лиэш.
пай лэмат йара.

Ит монды бшкәл шышәрдон пукшы-
мым бшкә цбзб шышәрдон канаш-
тәрәш ак ли. Тидбндон тьэтьавлә шыр-
рәкын йасб лиалтыт. Сәдбндон тиштә-
кән кәләсэн, анжыктән мимб вләм бш-
тән шокташ кәләш. Йасб (пбшкәдыш,
укшыцмаш аль хырбмаш) лилдал колта
гбнь, ик-кок пукшым цәротым котыр-
тәт, вәрәшбжб күшб вбдым вәлә пу
дә тижәц пасна доктырлан анжыкташ
нәнә.

Ик рәдб бштәш тбнгәлмб порәдкә-
әдбм ит вашталтыл: кбцә шудбмб, кбцә
тбнгәлынәт вашток тбнгәлән бштән ми.

Айбүртәмбнжок ирә вәрц пбт кбүрәдәлмблә.

Азәм пукшышашлык блат гбнь, шш-
шәр йамдарбм, инзбкбм кидбшкәт
кбчбмәшкәт, аль йәмдб оптбмжбм хб-
рбктәш шагалмәшкәт, кидәтбм бш-
каш ит монды.

Шолтым әтәдбм, савалаәдбм, резин
инзбкшбм пукшымәт паштәкок ирән
мышкын пиштб. Инзбкбм пбтәри пбрык-
тән лыктын, уштб вбддон шүәлтән кол-
ты; вара, шокшы вбдәш йажон мышкын
шбндәт, ирә стопкаәш ләвәт пиштб.

Шышэрэдбим да мол пукшаш йамды-
лбимб качкышэдбим уштб в арбштб
пэрэгб, айыртэмбнок кангыжбим, уштб
вбдыш аль и лошкы шбндб.

Шышэрбим ирэм бшташ манын,
ышкалжымат ирэн урдымыла, шбрэрэ-
кбн йббржб сарнблбштмблб, ситалык
пукшымыла, шапыш мышкылышымы
йуктбмблб агыл.

Шыпшылмы анзыц кидэтбим ирэн
мыш, ышкал вадарэтшбим шүалтэн кол-
тэн, ирэ савындон кукшэмдэн колты.

Пббтарб пббрхалт лакшб шбшэр-
жбим улбк колты (шбшэр вэдэрбшкб
агыл). Шбшэр лангышбим, коршокым
ирэн мыш, шокшы вбрбштб камакашты
Хббрбктэн кошты.

Шбшэр шббрбим пббрцан мбньэрэдбим,
ситбэдбим кычымэт паштэкок шүалтэн
колты, вбдэш шолтэнок лыктат гбнь
эчэ йажо блнэжб.

Колхозыштб бшкал анжымашым
йажон шбндэн шокташ куштылгы. Тиш-
тб йбндон бштбим кого пичбштб шок-
шыжымат, итбрбжбмат тэргаш лиэш.
Бшкал анжышыжымат, шбшэр кычыл-
шбжымат ик жэп, ик пбшбштб шалгы-
шывлбм порадкбшкб тымдэн шокташ

лиэш. Йажон итърән анжым ышкал гыц
ЫрвэзЫвләжәт шЫшәржЫмәт й а ж о м
качкаш шот.

Йарәлә пукшЫмаш.

ЦЫзы шЫшәрәт көтЫргәш тЫнгәлЫн
гынь, лоэш-лоэш ышкал шЫшәрЫм пук-
шән ми. ЦЫзы гыц викок кодашЫжы ак
кәл. Әзәт мазар тЫлзәш Ыләш, шачмЫ
жәпшЫм анжәлЫн ышкал шЫшәрәтшЫм
вЫддон изиш вишкЫдәмдәл. Әзәт мә-
гЫрәш, пЫльәләнәш тЫнгәләш гынь, док-
тЫрлан анжЫкты тидЫн дон кЫтырЫ.
ТидЫн анжән ләкмЫжЫддон вәлә, тидЫн
шудЫмЫжЫ сәмЫнь, вәлә изиәтЫн кә-
ньЫсыржЫм төр төрлән кәрдәт.

Әвә шЫшәрЫм нымат ак шо; ышкал
шЫшәрдон вәлә вәкок пукшЫмаш гыц,
цЫзы шЫшәрЫм изишдә пумыла. ЦЫзы
шЫшәрәм чЫды мәнЫн, пукшЫм шотә-
дЫм ит вәшталтыл, ит шукәмды. Пук-
шым цәрәтәт йЫдәок, әль цәрәт кач
пукшЫмәт йЫдәш цЫзы шЫшәрЫм изиш
пукшән миән, паштәкшЫ вЫддон йарЫм
ышкал шЫшәрЫм пукшЫ. Йарәлә пук-
шЫмашым мазар пачәш (поздан) тЫнгә-
ләт, мол пукшЫмаш йарәлә цЫзы пук-

шымашым мазар кужышкы, утларак шыпшын шоктэт—түнәрби изиэдбн шулбикшы цаткыды лиэш.

Азән нәлбцшым висымаш.

Кәрәл сәмбнь мыштән пукшәт гбнь, нымагань эксбкдэок кәп-кблжб цаткыдәмәш кушкәш гбнь, азә йажон ладнан амала, суткаш 2-3 рәдб вәлә бшкбмжбм „льавбртә“. „Льавбртбмжб“ сары аль ыжар цбрәән, нәлб пышыжы укә. Азән шулбикшым, цәвәр куцумбжбм ти шотдон пәлбмблә.

Тижәц пасна, азән тәр кушмбжбм, тәрләнән мимбжбм пәләш манбн азәм кир висәәш висәт.

Азә шачмбкыжб 3 $\frac{1}{4}$ кг. кытлам шыпшәш. Пәл и шомашәшбжб кок пай утла—6 $\frac{1}{2}$ кг. кытла, годәш кым пай утла 10 кг. нәрб лишәшлык. Арнәштб—150 грам, тблзбштб—500 аль 600 г. нәрб нәләм мишәшлык.

Висәдә бшкбмдәнок молы улы гбнь, арнә вуй гбцок висән мидә. Тбнәм азән кушкын тәрләнән мимәшбжбм пәләм кәрбдә. Тидбм анжән пукжымашдамат привайән аль кбтбртән кәрбдә.

Äзәм кыцэ анжымыла.

Äзәм колымаш гѳц вэлэат агѳл, мэр-
цымаш гѳцат пэрэгаш да цаткыды шу-
лыкдон кушчы манын анжэн мѳшташ
кэлэш. Пашкуды ватѳвлä бѳшкѳмѳштѳм
шуку мѳштѳшэш лыдыт. Нинѳ „мас-
тарыштѳдон“ йäлѳмät тымдаш цацат,
нинѳм ит колышт! 12 тьэтѳä бѳштѳмаш-
тѳ 2-ым вэлэ урдэнжѳ кэрдѳн гѳнь,
тэгәнѳм анжэн мыштышэш шотлашат
ак ли. Мам ат пäлѳ, ат мѳшты гѳнь,
доктыр гѳц äль акушэркѳ гѳц йат.

Äзä анжымашты когонжок итѳрäm
тэргѳмѳлä. Бѳшкѳмѳжѳм вэлэат агѳл,
äзä тэрвэн ма тѳкнä, цилäок ирэ лижѳ,
Сакой цэрѳнок пижмашѳжѳ лѳävѳрäш-
тѳ ылэш. Тишэц заразѳ (цэр ваштал-
тѳш) лиäлтэш. Вара äзä цэрлänä, мэр-
цä, лаксырга колѳмашкат эчэ шозш.

Äзä каваштѳ пиш вѳцкѳж, нэчкѳ
ылэш. Тидѳм пэрэгэн пышкыдын кѳ-
чылтмѳлä. Шѳрэн мѳшмѳлä. Пужалт-
машэшѳжок пѳрэйэн кэрдэш. Нѳртѳм
начкэшѳжѳ монгыржы пычѳшташ, цаж-
гыжаш тѳнäлэш.

Сэдѳндонок äзәм кэчѳнь ирэ тäгä-
нäэш цѳвѳлтѳ. Цѳвѳлтѳм тäгänäm мол

вэрэ ньигйжакат ит кйчылт, ирэн урды. Мйшмэт годым, таганә пындашеш ирә савйцым шаралты, азә вуй нымәкйжы вәс ирә савйцым, кйпцйк шотәш, лык пйтырәл пиштй.

Вйдшйм кишй азән пәл кәпшй тәнгын утларак опымыла уштәк-шокшакшй токо шыпшылмы шйшәр гыц лымлан шокшырак лижы. Вуйжым пйтәри нортәлтән, кишй азән огышкыжы, мйшкйрйшкйжы таганәштйш вйдймок коэштәрән мимблә. Сынзәжым, шйргйжым пасна аты гыц куншй ирә вйддон шүәлтй.

Азәм кым кәчй гач шавйнь дон мыш. Вуйжым дә кәпшйм киддонок әль шавйньан ирә савйц дон ййләрәк шйрән шйндй. Шавйньдон мышкын шйрән йарыктймыкәт, азәм таганә турә кымык кйчән, вйкйжы лип вйдйм йөрән шүәлтән колты. Тймык ирә савйцдон йштйн кукшәмдән колты. Арды л о ж й м әль конйла нымәлжым ит йшт, тәмдәл вәлә ми: йштйлмәшеш пышкйды вәрбим нйзййлтәрән кәрдәт. Тәнә коштән колтймыкәт, ош прошок дон шәвәлтән ми. Ти прошокшым аптәкйштй нәлмблә, тальк манйт. Шавйньжымат аптәкйш-

ток детское мыло манмым нәлмбәлә, тиды ырвэзы каваштым ак локтыл.

Азәм вадэш, остатка пукшым анзыц цывылтымь йажоэш толэш. Тынәм пукшэн пиштэтәт, йид вашт ладнан амала. **Азә льяввиртымьжы паштэк**, кэчы мычыжы 2-4 гәнәк тиды льяввиртә, лип **вйтдон шүәлтэн ми** дә кукшы савыцдон коштэн колтэн прошокдон шавәлтәл. Мышкыг, кукшәмдэн ат ми гынь, дә эчә азәм вөдылок киктэт гынь, тидын нэчкы каваштыжы йблэ йакшаргән кэә дә вара йакшар чунчә ләктын кэә аль нолташ тынәлэш. Тишкэвәк шокташ ак кәл, тиды азәлән пиш каньбисыр.

Азә ышма көргым ик бшт, парньяэдым ит цикы, охыр инзөкым молы ит пу. Шыпшалашат **тырвөгыцок ныгбинамат** ит шыпшал. Йәлләнәт ит шуды. Тидындон азәм худаш вэдә колтымьла, кынамжы гынь, нэлы цөрымөк вашталтэн пуаш лиэш.

Сынзәжым ирок йбидөок, аптьэкыштыш ирә ваткым аль пышкыды ирә савыцым күшы үкшыктым вөдэш нөртәнәт, шүәлты. Ваткыжым аль савыцым ик рәды мышмым шуэн колты, сынзәжы

каршташ тѣнгэлэш гѣнь, нѣгѣнамаат
йѣлмѣдон ит нѣлѣ, йаланат ит шудѣ.

Нэр кѣргѣшѣжѣ каса кошка гѣнь,
аптѣкѣштѣш ирѣ ваткым пѣтѣрѣн шѣн-
дѣн удон ѡль вазѣлиндон нѣрѣмдѣ, тѣ-
нѣ ѣштѣн кѣнѣѣлѣнок лѣктын кѣрдѣт.

Пѣлѣш кѣргѣвлѣштѣм цѣвѣлтѣмѣ-
кѣт ѣшкѣмѣѣм вѣдѣлмѣ савѣц огол-
донок ѡль ваткы лаштыкдон коштѣн
колтѣ, тишѣц гач нѣмаганѣ кашаргы-
мат пѣлѣшѣш ит цикѣ.

Ѣдѣрѣмѣшѣн кѣжмѣ ѣражым цѣ-
вѣлтѣм паштѣк кукшы ирѣ савѣцдон
коштѣн колтѣ дѣ вазѣлѣнѣм шѣрѣл.

Ѧшѣндѣрѣ: хотѣ малан ѡзѣм кидѣшкѣт
кѣчѣт гѣнѣѣт, пѣтѣри ѣшкѣ кидѣтѣм
шавѣнѣ дон мѣшкѣн колтѣ!

Ѧзѣм кѣцѣ пѣрдѣмѣлѣ.

Ѧзѣм шокшын чиктѣмѣлѣ. Тѣнгѣ гѣн-
нѣѣт, ѡзан кѣпѣшѣжѣ кѣнѣѣсѣр, нѣлѣ
ѣнжѣ ли, кидшѣ йѣлжым ѣшкѣ ирѣк-
шѣѣдонок тѣрвѣтѣл кѣрдшѣ.

Лѣвѣл тѣгыржы вѣцкѣж, вашт ло-
гѣрѣн (йѣрпѣл колтѣмѣ) ылѣш. Чиктѣ-
шѣѣжѣ-шайѣцын чиктѣн анѣѣлан кѣндѣ-
рѣдон йѣлштымѣла.

Вѣлвѣлжѣ—тижѣц мѣтѣкѣрак ѣлѣш,
кѣдѣл дон тѣрѣш вѣлѣ. Тидѣм пидмѣ
ѣль пѣшкѣдѣ мѣтѣридон ѣштѣт. Чик-
ташѣжѣ—анзѣц чиктѣн шѣйѣлан ѣал-
штѣт.

Рис. 1

Ульц, нѣртѣм, лѣвѣртѣм вѣр кѣт-
лагѣц пасна савѣц (шапик) дон сѣрал
шѣндѣт; вара вѣлѣцшѣй вѣцкѣж савѣц-
дон конѣла нѣмѣкок шоктѣн, кок кид-
шѣм тѣан кодѣн, пѣрдѣн пиштѣт. Тидѣн
вѣлан шокшѣ савѣцѣм ѣль одѣѣалѣм
шуаш лиѣш. Вѣржѣм вашток нѣртѣмѣш

гЫц пЫрдЫм савЫц дон шапик лoэшЫ-
жЫ кльЭЙонкЫм пИштАш лиЭш.

Тижэц пасна, йори пидмЫ пЫтЫрЫмЫ
савЫц ак кэл. ЦаткЫдЫн пидЫн азАлан ор-
лыкым вэлэ бИштЫмЫлА. ШулАшЫжАт дА
кАпкЫлжЫлАн бИшкЭ ирЫкшЫ дон куш-
каш цаткЫдэм миАшЫжЫ вэлэ йасы ли-
Эш. „Питдэ клэчА йалан лиЭш“ манЫ-
лан ит бИньАны. ТидЫ—самЫнь попымаш
ЫлЭш.

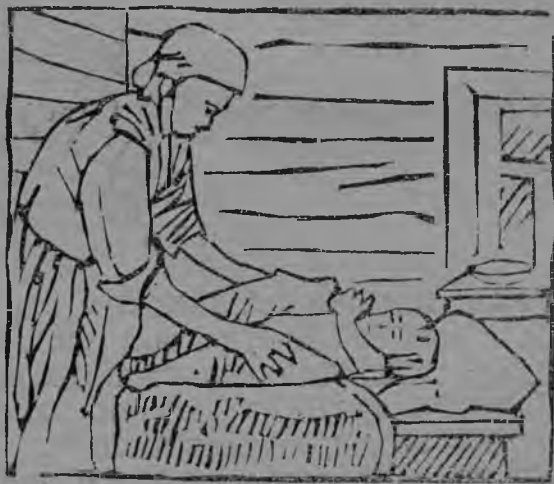

Рис. 2.

Кужы шокшан тыгырдон аза кид йонгаташат ак кижы. Вара тиды, тым-ень шоэшат, йуалгы порт гыцат ак шекланы. Кыце тымдет—тынге лиеш: ик пораткадон анжен миет—азает бшке ирикшыдон тор кушкын мия; кыце шон анжыкалет—азаетдон аптыргаш шоат.

Вуйжымат азаным пырдаш пишокат керал агыл. Калпак чиктымашеш аль савыц йалыштымашеш лавырам веле погымыла да вуйжат пужалтеш. Калпак чиктен аза пилышым ат торлы, тиды вара турешыжок торлана—бшкымедын аль атыажын гань лиеш.

Азам когон пужалтмыла ит пырды, пужалтмашеш выцкыж йывыжа каваштыжы локтылалт кердеш. Чунче лактын кая, нечкы шылжы цажгыжаш тыналеш, вара аза каньысырыш пыра. Когон пырды-маш гыц айыртэмынок кангыжым, шокшы годым шекланымыла, пужалтшы азам перэгаш йасы: изи мардэжок аль савыц логыц лыктылдалмок прустуйыктэн кердеш.

ШокшЫ камака тэрвэн азам ит пиш-
ты—тидындонат локтыл кэрдят.

Рис. 3.

Портэт уштЫ агЫл гЫнь, кэчэш ик-
кок радЫ азам ик лаштыкэш цэрэнок
пишталал. ТЫнам тэвэ анжал, кЫцэ аза-
эт сусун чымалтылаш тынгэлэш.

Аза тыгырэт да молЫ пЫрдЫм савЫц-
влэжят кэрэк кЫнамат ирэ лишты. Ни-
кЫм шавынь шЫрэн шолтэн лЫк да ва-
ра йажон шуэлтэн колты. ПЫрдЫм са-
вЫцэдЫм азает нортэн вэлэ гЫньят, со-
икток тЫдЫм шуэлтэн, пЫнзал лыктын

коштэн колты. Шапыш савыц гыцят
азя цэрләнэн кәрдәш.

Пукшымет анзыц, азяэдым шүтән
анжал, вәс пачаш пырды; нөртә гынь,
пукшымашвлә лоштат шүтән вәс пачаш
вбдыл.

Азя вбдыләш шагалмәшкәтшб, бш-
кә кидәдым мйшкаш ит монды.

Рис. 4.

Азя кравать.

Азәм амалташ бшкә сагаэт нгы-
намат ит пиштб. Сагаэт йажожат агыл

дә эчә лүдбш: ом пышыштэт пбзбртэн шуэнәт эчә кәрдәт.

Андак, ш б н з ä ш тбнгәлмәшкбжб, äзәм ирә корзинәш амалтб. Корзин пбндашәшбжб олым, пбжарбм тарваш әль мацала тбшәкбм пиштб. Тбдбн вбләнжб кльәйонкбм дә ирә савыцым шәрәлтб.

Кбпцбкшб ләпцәкә, пинбдб лижб, äзә вуйәш ладбргән валән бнжб шбц, (кбпцбкшб укә гбньәт, йара) Шораншб кбпцбк, тбшәк шбргәтмбтбм мышкын колтән угбц опты.

6 тблзб шошы äзәлән йори краватбм бштбмблә. Краватьшы йәшлә гань лижб, өрдбжвләшбжб пылдырбм пижбктән, пандбвләм шагалтән, пичән шбндбмблә. Тәгән краватьвләм пунбмат бштәт дә кбртнбнәт улы. (4 шб рис), Пылдыр күкшбцшб 50 см. нәрб кәләш. йал мыч шагаләш гбньәт, пылдыр гач äзә бнжб шыңгалт.

Шипкәм, лӱнгисым азәлән ньигынама
ит сакы! Ти овуцам йӱнәнэш лыкташ ак
ли. Шипкәэш бирзән азәм ородыш кол-
тымыла, ышыжым колтән, вуйжым сәр-
тән амалтымыла. Томаштэт шипкә улы
гыньәт лыктын шу, шипкәдон амалташ
азәм ит тымды. (5 шӱ рис).

Рис. 5.

Шу азәм краватьэш шипкәдәок ама-
лаш тымдаш лиэш. Кыцә тымдәт—тӱнгә-
ок лиэш.

Азä краватьыштэт, пйрдёмь, чиктёмь вйргёмьштэт клопым, шуршым, тим анжал, дä пöртыштэт арашынгäät, тараканат ёнжы ли. Нинь ёзä йыштылшывлä ылыт, äзä монгырым качкыт, сакой цэрёмат артэн пуэн кёрдыт.

Äзä амалымь годым краватьым ит лэвэт, нэлы шүлышышты амалашыжы äзäлән каньысыр лиэш. Краватьшым пыцкэмыщ вэрэш ит шынды, соты лижы, кэчы йал төрок вазалмашгыц вэлэ аралты.

Пöрт көргышты дä тунь.

Äзäm ирэн чиктэш дä пйрдаш вэлэ агыл, шүлышашлык воздухшат урэ лижы. Тор пöртышты ёлышыжät шукурак гынь, воздух йылэ нэлэмэш, локтылалтэш. Тэгэнь пöртышкы шыкш, шырэм лактылдälэш гынь, аль когоракын олтэт гынь, эчэät шүлыш нэлэмэш. Тынäm когоракланат каньысыр; изижылән гынь, попашат укэ—йасыланаш шопэ

Сэдбндон шырэрäкын пöрт көргдём йонгэштäры. Ирэ воздух эдэмлән ирэ свэзä качкышдон иктэш шотлалтэш. Тидём ёндэ пälән шомыла.

Одьэйалдон äзäэдým йажон лэвэтат, окньам äль амасам пачылдал. Тидým кэчэш кок ёрädы ёштýдä ат кэрт. Пёртыштыш пыракым көтёртышашланэн сэдёрäэтým шёрэнрäk мыш, тыжэц пасна, пырак шыцшы вәрвлäm начкы савыцдон ёштýн ми.

Сэдёрäшкы ит нышты, ит шывы, йäлланät ит шýды.

Тýгы йонгаташкы äзäжým кэчýнбок лыктылдал, ушты мәрдэжән, йуран го-
дым вэлä тырхалал. Кангыжým кэчы гыток туны урды, кого шокшы го-
дым вэлä кэчы вуйышток ит урды.

Воздух гыц дä соты гыц ит лүд!
Кангыжým гынь шачмыжы пётäриш кэчывлášток äзäm тýгы лыкташ лиэш, тэлýmжы кок әрнә, кымыт эртымыкы. Äзән вәржымät, ёшкымжымät ёшкымэдымät ирэн урды; ирә, ирә ирә цидäок ирә лижы. Äзä анжымашты сэк-сэк кэрäлжы тиды—итёрä ёлэш.

Тидým шанэн тэнгä ёштý: кидэдým мыштә äзäэдým пукшашат, вёдылášät ит шыц.

Цёвёлтымашým лөэш ит коды; льявёртымыкыжы шуäлтэн нэлтә ит коды.

Азәм нэлбн ит пёрдб, пужалтмб
йактэ ит шоктб, тбгыржым пёрдбм
савбцшым шбрэнрэк мыш, шбрэнрэк
вашталты.

Порт коргэдбм, ирэн урдб шбрэрэ-
кбн йонгэштэрб, бшкбмжбмат йонгэш-
таш тугб лыктылдалаш ит мондб.

Шу азән кәп кблжб

Шу азән монбр каваштбжы пыш-
кыды, йаклака дә розбвбый цбрән.
Пэлэ-дурэш анжымына, лбавбрә лошты
урдбмбн монбр каваштбжат тэгәнб
агыл вәрбн-вәрбн пбрэйән йакшаргән
шбнзэш дә кыжак шон йакшар чүнчэ-
влә ләктбн шбнзбйт. Азәм шоән, аль
худан мбшкат гбнь, уп лоштбжб вуй
каваштбжб нарынзэм коман шбнзэш.
Тидб гбц карангаш кэлэш: ирә удон
вуйжбм шбрән шбндәш, савбц дон йал-
штән пиштб, вара ик-нбл цашбштб
шавбньдон мбшкбн колтб. Тэгэ арнь-
аштб ик-кбм брәдб мбшкбн йонгэш-
тәрән кәрдәт.

Шачын вацшб азәннок силажб изиш
улб: кидшбм, йалжбм, вуйжбм турэ-
шбжок тәрвәтбл кәрдэш. Тбрбнжок

амалбыжбы годым вэлэ тиды кия. Сэ-
дындон азам цаткыдын пидаш ак кэл.
Ирыкдон кушмашбыжым аптыртымбыла.

Кок тылзаш аза вуйжым кыпцык
гыц турэшыжок лүлтälаш тынälэш. Ти-
дым цаклымыкэт, кэчэш ик-кок рädы ик
мägälэш йарäмок мышкырын пиштälэл.
Тиды азälән пиш кэрäl.

Шу аза кут тылзышты шынзаш ты-
нälэш. Тишкэвэкшы тынзыкташ пу-
тайаш акат кэл, бышкэок вэлэ шыцшы.

9 Тылзаш йал выкы кынылылэш (цүя
шагалэш).

10—11 тылзаш кид мыч видым йарälä
кашташ тынälэш. Годэшыжы гынь турэ-
шыжок ашкэдэш. Кыдыжы пытары ныл
йала кашташ (авальанаш) тымәнбыт. 4
тылзы йактэ азам кидыштэтят киктэн вэ-
лэ кычы: тытэ туп-лужы мгылыгэн кэр-
дэш. Пукшымет годым молы онжы
турэ кидэтдон тыкälмбыла кычы. Шырэ-
ракын мышкырэшыжы пиштэн миэт
гынь, эчэ йажо лиэш.

Кут тылзы эртымыкы, азән пүвлäжы
läктäш тынälыт. Пытары ул пүвлä ан-
зылан läктыт. Годэш 6-8 пү läктэш,
кок и дä пälэш шышэр пүвлäжы цилä-
жок, 20 хäläок läктын шот.

**Пу лăкмĕ шотдон ньимагань
йасат лин ак кэрт.**

Пувлă лăкмĕ годым ăзă пĕшкэдэш укшĕнзэш, хĕрă молĕ манĕт. Тидĕ „манэш-манэш“ Ылэш, тидĕлĕн ит Ынь-анĕ. Пу лăкмĕ жĕпĕн ăзăет малĕн гĕньят кăньĕсĕрлĕнă гĕнь, пукшыма-шэт, анжĕмашэт йарĕдэ ли, ăль магань вашталтшĕ цэр вăрештэ ли—тидĕм анжал. Пу тиштĕ вуйнамат агыл. Шонĕ папавлă „пужĕ лăктэшат, ăзăет йасы-лана, тидĕ лицĕдэок эртă“ манĕт. Ит Ыньанĕ!

Ăзăет йасĕланаш тĕнгăлĕн гĕнь, тĕжăкок доктĕрлан анжыктĕ. Магань шулĕкшы, кыцэ кушкын миă—пăлĕнэт гĕнь, тĕнăмат доктĕр докĕ кэ.

Ăзă анжымашĕм йажон пăлэн шоат гĕнь, колхозэш йăсльĕ Ыштĕмăштĕ кого палшыкым тĕнь пуэн кăрдăт. Йăсльĕштĕ ăзă анжĕмашĕм йажон шĕндăш кэлэш дă тиштĕ шĕндăшĕжăт лиэш.

Кырма паша годым, вӑргыц вӑрбӑш
кандышмыла йӑслым бӑштӑмбыла. Тынӑм
ӧвӑштӑ ныр гыц валыдэок ӧзӑштӑм
пукшӑн кӑрдӑт.

Колхозыштӑш ыдырӑмӑшвлӑлӑн йӑс-
лыӑ малын кӑлӑш, Богат А. автырын
кныгӑм лыт.

Сдан в производство 12-III-32 г. Подписан к пе-
чати 17-III-32 г. печ. лист. 42100 ви. в печ. листе.
Размер 13X18

Райлит № 57

Тираж 1500

Заказ № 400

Типография Горно-Мар. Издательства Козмодемьянск
Маробласти ул. Ленина дом № 11 тел. № 12

Көпчүлүкүмүзүңүзгө макул болсо, буларды
жыйынга келүүгө чакырабыз. Буларды жыйынга
келүүгө чакырабыз.

Көрөлбүм сирәлтәш.

Бул сирәлтәшкө макул болсо, буларды
жыйынга келүүгө чакырабыз. Буларды жыйынга
келүүгө чакырабыз.

Бул сирәлтәшкө макул болсо, буларды
жыйынга келүүгө чакырабыз. Буларды жыйынга
келүүгө чакырабыз.

Бул сирәлтәшкө макул болсо, буларды
жыйынга келүүгө чакырабыз. Буларды жыйынга
келүүгө чакырабыз.

12098

АкшЫ 25 ур.

Мар. г.

2-279

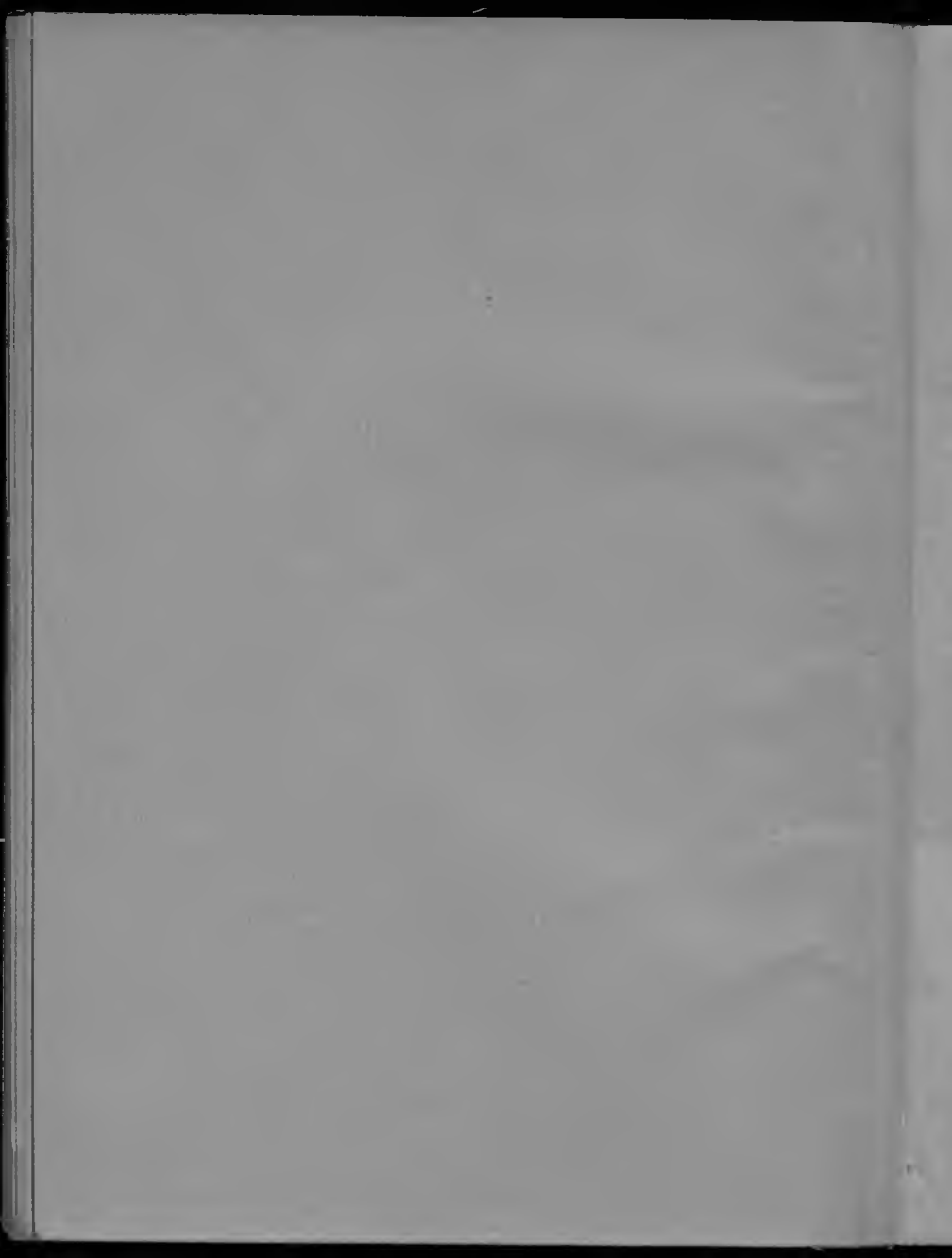
К
 Ы М
 Р А
 Ы Р
 К Ы
 ИЗДАТЕЛЬСТВО
 Цик ала Ижирай
 1932

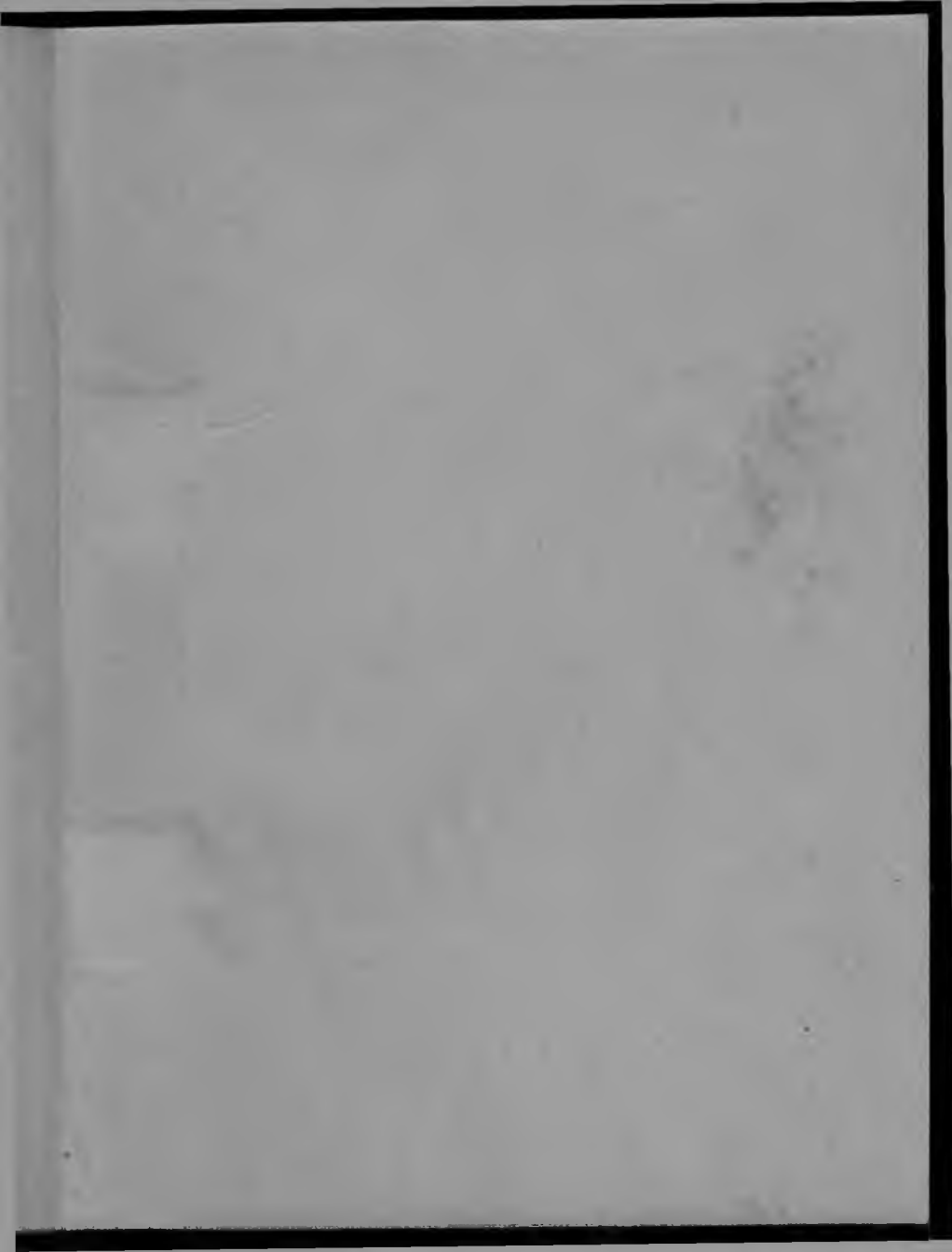
Проф.
 Г. Н. Сперакский }

_____
 _____
АЗБУКА МАТЕРИ

На Горно-Марийском языке.

25
299
2

	Map.
	2-272